

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

ЗАТОЛОЧНИЙ ВІТАЛІЙ СЕМЕНОВИЧ

УДК 343.9 (477)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗАВІДОМО НЕЗАКОННЕ ЗАТРИМАННЯ, ПРИВІД,
ДОМАШНІЙ АРЕШТ, ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2022

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Закладі вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Гумін Олексій Михайлович,
Навчально-науковий інститут права, психології та
інноваційної освіти Національного університету
«Львівська політехніка»,
завідувач кафедри кримінального права і процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Марисюк Костянтин Богданович,
Навчально-науковий інститут права, психології та
інноваційної освіти Національного університету
«Львівська політехніка»,
професор кафедри кримінального права та процесу

доктор юридичних наук, професор
Бурдін Володимир Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри кримінального права та
кримінології

Захист відбудеться «11» жовтня 2022 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.23 в Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3, ауд. 302 XIX навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «08» вересня 2022 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. М. Бліхар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Імперативна правова норма передбачає неможливість обмеження права особи на свободу й особисту недоторканність, окрім як у випадках та порядку, передбачених законом. Право кожної особи на свободу й особисту недоторканність передбачає, зокрема, й Конституція України. Будь-яка людина може бути заарештована чи триматися під вартою тільки на основі обґрунтованого рішення суду та на підставах і в порядку, передбачених законом. Позбавлення або обмеження волі особи за відсутності законних підстав або з порушенням встановленого процесуальним законодавством порядку, у процесі здійснення судочинства, не лише шкодять інтересам правосуддя, але й посягають на закріплену в Конституції України свободу й особисту недоторканність людини. А відповідно до ст. 29 Загальної декларації прав людини при реалізації своїх прав і свобод кожна особа може піддаватися лише таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту.

Втручання держави шляхом застосування заходів примусового характеру у приватне життя осіб заради захисту інших своїх громадян, а точніше їхніх прав, свобод та законних інтересів, не є порушенням Конституції України чи Загальної декларації прав людини, навпаки, виступає однією з гарантій їхніх прав і свобод. Норма, передбачена ст. 371 Кримінального кодексу України (далі – КК України), охороняє суспільні відносини щодо охорони встановленого порядку кримінального провадження, свободи й особистої недоторканності особи.

Аналіз статистичних показників щодо діяльності правоохоронних органів, звітних доповідей та виступів Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, джерел практики Європейського суду з прав людини вказує на те, що хоч і наявні численні факти порушення права особи на свободу й особисту недоторканність, кількість порушених за такими фактами кримінальних проваджень є дуже незначною, коли порівнювати із загальною кількістю таких порушень, а покарано за таку діяльність осіб взагалі обмаль.

Різні питання, пов'язані з проблематикою кримінальної відповідальності та покарання за вчинення кримінальних правопорушень у сфері правосуддя досліджували у своїх працях такі вчені: М. Бажанов, О. Бантишев, А. Воронцов, В. Грищук, О. Гумін, В. Навроцький, Л. Палюх, І. Сень та ін.

Питання кримінальних правопорушень проти правосуддя розглядали й зарубіжні вчені, серед них: В. Алексеев, С. Алтухов, Н. Власов, С. Денисов, А. Карташов, Я. Кульберг, Л. Лобанова, С. Молдабаєв, Ю. Попова, Ш. Рашковська, П. Сурілін та ін.

Безпосередньо проблеми завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою вивчало доволі мало вітчизняних дослідників, серед них варто згадати Н. Бойко, О. Веремеєнка, Р. Мельника, В. Осадчого.

Важливо наголосити, на в наш час системне вивчення цих питань набуває особливої значущості у зв'язку з тими докорінними перетвореннями, які відбулися внаслідок трансформації національного законодавства на виконання завдання розбудови України та становлення її як правової і демократичної держави. Водночас відсутність достатньої уваги з боку представників наукових кіл до вказаних питань формує значний інформаційний вакуум, який не дає правозастосовцям можливості практично впровадити теоретично обґрунтовані засоби викриття осіб, винних у вчиненні кримінально-караних діянь, криміналізованих статтею 371 КК України. Саме тому особливо актуальними є наукові дослідження, які мають на меті виявити та подолати причини, що заважають належному відправленню правосуддя у сфері кримінального судочинства, щоб створити умови для невідворотного настання кримінальної відповідальності за вчинення діянь, пов'язаних з умисним порушенням конституційного права особи на свободу й особисту недоторканність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно до положень розділу 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015; розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 № 511/2015; Постанови НАН України від 20.12.2013 № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки» та рекомендацій Ради президентів академій наук України для ВНЗ щодо виконання досліджень за Пріоритетними науковими напрямами досліджень (п. 3.4. Політико-правові науки); у межах науково-дослідної роботи Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права», протокол № 51/3 від 29.10.2015.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне вивчення найбільш значущих теоретичних та практичних питань кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт і тримання під вартою, а також вироблення на цій основі пропозицій щодо вдосконалення чинних кримінально-правових норм, а також оптимізації чинної правозастосовної практики.

Відповідно до сформульованої мети поставлено такі **завдання**:

- з'ясувати історію розвитку вітчизняного законодавства за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт і тримання під вартою;
- дослідити кримінальне законодавство зарубіжних держав щодо завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту і тримання під вартою;
- проаналізувати соціальну обумовленість виділення норм про кримінальну відповідальність, підстави та принципи криміналізації завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою;
- визначити зміст родового та безпосереднього об'єктів складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України;

- дослідити елементи об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України;
- визначити ознаки суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України;
- дослідити ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України;
- охарактеризувати кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України;
- дослідити особливості кваліфікації завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою;
- запропонувати шляхи вирішення проблемних питань, що виникають у зв'язку з реалізацією положень ст. 371 КК України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з незаконним затриманням, приводом, домашнім арештом, триманням під вартою.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою.

Методи дослідження. Мета і завдання дисертаційної роботи обумовили вибір конкретних загальнотеоретичних та спеціально-наукових методів: порівняльно-правового, логіко-правового, статистичного, історико-правового та інших. За допомогою логіко-правового методу, а також методу системного аналізу вдалося проаналізувати об'єктивні і суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, передбачених ст. 371 КК України, а також виявити недоліки в побудові вказаної норми. Історико-правовий метод дозволив проаналізувати історичні етапи становлення і розвитку не лише кримінально-процесуальних приписів, які закріплювали порядок затримання й арешту, але й кримінально-правових положень, які встановлювали відповідальність за незаконне застосування останніх. Із використанням статистичного методу було обґрунтовано теоретичні висновки і твердження дисертаційної роботи.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, чинне кримінальне процесуальне та кримінальне законодавство України і низки зарубіжних держав, чинні міжнародно-правові акти, а також інші нормативні акти, які покликані регулювати питання, пов'язані із застосуванням запобіжних заходів, що обмежують право людини на свободу й особисту недоторканність.

Теоретичною основою послужили наукові дослідження провідних українських та зарубіжних учених у сфері загальної теорії права, кримінально-процесуального і кримінального права, кримінології, соціології, філософії, а також в інших галузях знань.

Емпірична база дослідження охоплює статистичні дані, матеріали слідчої та судової практики у справах щодо кримінальних правопорушень, які передбачають кримінальну відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт та тримання під вартою.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним і системним дослідженням проблем кримінальної

відповідальності за постановлення суддею (суддями) завідомо незаконного рішення щодо затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою.

У праці сформульовано й обґрунтовано (або додатково аргументовано) низку висновків, теоретичних положень і пропозицій, що містять ознаки наукової новизни. Зокрема,

уперше:

- спростовано наявну в науці думку, що кримінальна відповідальність за незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою на українських землях вперше була передбачена в Судебнику 1550 р. Доведено, що елементи подібних норм містилися ще в «Руській правді» та Литовських статутах, проте вперше норми, що прямо передбачали кримінальну відповідальність уповноважених посадових осіб за окреслені діяння, були встановлені лише в ст. 649 глави 37 Кримінального уложення 1903 р.;

- спростовано позицію вчених, які зазначають, що в більшості держав Європи спеціальних норм, які встановлюють відповідальність за незаконні затримання, взяття під варту та утримання під вартою, немає. Проведений аналіз кримінального законодавства держав Європи (т. зв. «старих» членів Європейського Союзу, східноєвропейських держав із соціалістичним минулим та держав, які свого часу входили до складу СРСР), які традиційно зараховуються до романо-германської правової сім'ї, дає підстави стверджувати, що карність незаконного кримінально-процесуального позбавлення волі традиційно забезпечується в них саме завдяки виділенню спеціальних норм, які передбачають кримінальну відповідальність за незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою;

- встановлено, що основним безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення «завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою» є регламентована законодавством діяльність суду та правоохоронних органів з реалізації мети і завдань правосуддя (в його широкому розумінні) щодо забезпечення законного затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя і здоров'я особи, її свобода й особиста недоторканність, а також майнові та інші права й законні інтереси;

- доведено, що закріплення в диспозиції ч. 1 ст. 371 КК України відповідальності за завідомо незаконний привід суперечить принципу формування кримінально-правової норми через відмінність основного безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення від основного безпосереднього об'єкта завідомо незаконних затримання, домашнього арешту чи тримання під вартою, оскільки привід виступає різновидом кримінально-процесуальної санкції, застосовуваної до певних учасників кримінального судочинства в разі невиконання покладеного на них обов'язку з'являтися за викликом компетентних органів, тоді як затримання й домашній арешт є запобіжними заходами, покликаними запобігти неналежній поведінці підозрюваного або обвинуваченого;

- доведено, що у випадку розслідування кримінального правопорушення групою слідчих, суб'єктом завідомо незаконного затримання має вважатись член цієї групи, що діяв відповідно до наданих йому керівником групи повноважень, а також сам керівник, якщо він діяв як слідчий або використав для цього

процесуально підлеглого йому слідчого, який перебував в омані щодо законності вчинюваного ним діяння. За умови усвідомленої спільної діяльності цих суб'єктів має місце співвиконавство у вчиненні завідомо незаконного затримання;

удосконалено:

- підходи до визначення суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, у зв'язку з чим встановлено, що для визначення ознак, які формують статус суб'єктів завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту і тримання під вартою, варто виходити з понять загальної та спеціальної кримінально-процесуальної правоздатності, що встановлюють як загальноююридичні умови, які дозволяють визначити потенційну спроможність суб'єкта кримінально-процесуальних правовідносин здійснювати процесуальну діяльність, відповідно до його функціональних обов'язків, так і додаткові умови, які визначають здатність такого суб'єкта мати зазначені процесуальні повноваження, необхідні для здійснення конкретних процесуальних дій;

- позицію щодо того, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, зводиться до, як правило, активної поведінки особи – дії, що полягає в самому факті незаконного затримання, приводу, домашнього арешту чи тримання під вартою. Аналізуючи незаконне тримання під вартою службовими особами, можна стверджувати, що це кримінальне правопорушення може бути вчинене і шляхом бездіяльності, коли, наприклад, саме затримання, домашній арешт або взяття під варту (дія) запроваджені на законних підставах, але після закінчення встановлених у законі строків винний умисно не звільняє (бездіяльність) затриманого або заарештованого. У таких випадках саме з моменту невиконання обов'язку звільнити особу затримання, арешт або утримання під вартою стають незаконними і тягнуть за собою відповідальність за ст. 371 КК України;

- позиції вчених, що родовим об'єктом складу кримінального правопорушення «завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт та тримання під вартою» виступають суспільні відносини у сфері правосуддя, під якими потрібно розуміти суспільні відносини, пов'язані з процесуальною діяльністю компетентних державних органів (дільняння, досудового слідства, прокуратури, суду та органів виконання судових рішень) із розслідування, судового розгляду, прийняття та виконання рішень, вироків, ухвал і постанов у кримінальних, цивільних та адміністративних справах;

- позицію щодо розуміння поняття «тяжкі наслідки» в контексті ч. 3 ст. 371 КК України. Доведено, що під ними потрібно розуміти: самогубство чи замах на самогубство потерпілого; його тяжке соматичне або психічне захворювання; загибель важкохворих близьких, які залишилися без нагляду через взяття потерпілого під варту; позбавлення його життя іншими затриманими чи заарештованими; втрату потерпілим майна внаслідок арешту; втрату роботи та інші наслідки, прирівнювані за вагою до перелічених вище;

набули подальшого розвитку:

- пропозиції щодо доцільності збереження в КК України кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або

тримання під вартою. На підставі базових (основних) принципів криміналізації діянь, таких як суспільна небезпека та відносна поширеність цих діянь, пропорційність позитивних і негативних наслідків їх криміналізації, системно-правова несуперечність криміналізації та конституційна адекватність, а також їх аналізу з прив'язкою до досліджуваної кримінально-правової норми, однозначно доведено, що криміналізація незаконних затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою є повною мірою виправданою, зі збігом часу не втратила своєї актуальності і в подальшому має бути збережена і в чинному КК України, і в майбутньому КК України, проєкт якого зараз активно розробляється;

- думки вчених, що кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 і ч. 2 ст. 371 КК України, можуть бути вчинені переважно з мотиву хибно зрозумілих інтересів служби, адже саме в цьому мотиві з найбільшою виразністю проявляється зв'язок спонукальних причин, які зумовили вчинення кримінального правопорушення, зі сферою діяльності службової особи. При цьому основною ознакою вчинення кримінальних правопорушень, згідно із цим мотивом, є прагнення розкрити кримінальне правопорушення і покарати «правопорушника», що провокує фальсифікацію матеріалів кримінальних справ і застосування незаконних методів і засобів розкриття кримінальних правопорушень і викриття винних;

- позиції вчених, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 і ч. 2 ст. 371 КК України, є закінченим з моменту порушення права особи бути затриманою, заарештованою або триматися під вартою лише на встановлених в законі підставах та відповідно до особливої процедури;

- думки низки вчених, щодо розуміння поняття «інші особисті інтереси (мотиви)» у контексті ч. 3 ст. 371 КК України, до яких потрібно зарахувати кар'єризм, протекціонізм, конформізм, ревнощі, сімейність, помсту, заздрість, ненависть, бажання отримати взаємну послугу, заручитися підтримкою у вирішенні певного питання, приховати свою некомпетентність тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна використати у: *науково-дослідній сфері* як підґрунтя для наступних загальнотеоретичних та спеціальних наукових розвідок питань кримінального права; *навчальному процесі* – під час викладання Загальної й Особливої частин кримінального права, а також відповідних спецкурсів, у процесі написання підручників, навчальних посібників, науково-практичних коментарів, виконання науково-дослідних робіт; *нормотворчому процесі* – для розробки пропозицій щодо подальшого покращення і вдосконалення чинного кримінального законодавства України; *правозастосовній діяльності* – для покращення функціонування судових органів у частині їхньої професійної діяльності.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір» (м. Львів, 29 жовтня 2021 р.); «Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у суспільстві»

(м. Рівне, 25–26 листопада 2021 р.); «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 25–26 листопада 2021 р.); «Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії» (м. Харків, 3 грудня 2021 р.); «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Дніпро, 4 грудня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в десяти наукових працях, а саме: у чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одній статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави, яка входить до Європейського Союзу, та у п'ятьох тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (159 найменувань на 16 сторінках) та додатків (3 додатки на 7 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок, з яких 189 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і ступінь дослідження обраної теми, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методологію дослідження, розкрито наукову новизну роботи та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження, публікації, у яких викладено основні положення роботи.

Розділ 1 «Історико-правовий розвиток та соціальна обумовленість кримінально-правових норм про відповідальність за завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Історичний розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за завідомо незаконне обмеження чи позбавлення волі особи у кримінальному провадженні»* вказано, що хоча кримінальна відповідальність за несправедливе (нечесне) рішення осіб, уповноважених чинити правосуддя, була історично властива вітчизняному праву ще з давніх часів, проте окрема норма, яка передбачала б покарання за незаконний арешт, була передбачена лише у ст. 649 глави 37 «Про злочинні діяння по службі державній і громадській» Кримінального уложення 1903 р.

У *підрозділі 1.2 «Кримінальна відповідальність за завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою за зарубіжним законодавством»* проаналізовано кримінально-правові інститути, які встановлюють відповідальність за діяння, пов'язані з незаконним затриманням, приводом, домашнім арештом та триманням під вартою, у зарубіжних державах.

Дослідження зарубіжних кримінальних кодексів дало підстави для висновку, що практично всі кримінальні кодекси т. зв. «старих» держав Європейського Союзу (наприклад, ФРН, Франції, Іспанії) закріплюють кримінальне правопорушення, яке посягає на волю особи. Тільки КК Швейцарії та КК Голландії не зараховують до самостійного складу кримінального правопорушення явно незаконне взяття під варту чи утримання під вартою, а криміналізують ці діяння загальними нормами.

Кримінальне законодавство східноєвропейських держав зі соціалістичним минулим (наприклад, Польщі, Болгарії) в розділах про кримінальні правопорушення проти правосуддя, як правило, не передбачає спеціальної норми, яка встановлює відповідальність за незаконне кримінально-процесуальне позбавлення чи обмеження волі, тоді як відповідальність за незаконне застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі, настає за загальними нормами про кримінальні правопорушення проти особистої свободи та кримінальні правопорушення по службі (посадові злочини).

Кримінальне законодавство держав, які свого часу входили до складу СРСР, містить самостійну норму (норми), яка (які) встановлює (встановлюють) кримінальну відповідальність за незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою.

У підрозділі 1.3 *«Соціальна обумовленість виділення норм про кримінальну відповідальність, підстави та принципи криміналізації завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою»* здійснено аналіз соціальних передумов криміналізації завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою. Доведено, що на підставі базових (основних) принципів криміналізації діяння, їх аналізу з прив'язкою до досліджуваної кримінально-правової норми однозначно можна констатувати, що криміналізація незаконних затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою є повною мірою виправданою, зі збігом часу не втратила своєї актуальності і в подальшому має бути збережена і в чинному КК України, і в майбутньому КК України, проєкт якого зараз активно розробляється.

Розділ 2 «Юридичний аналіз складу кримінального правопорушення “Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою”» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 371 КК України»* зазначено, що родовим об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення потрібно вважати правосуддя, основним безпосереднім об'єктом – регламентовану законодавством діяльність суду та інших правоохоронних органів з реалізації мети і завдань правосуддя (в його широкому розумінні) щодо забезпечення законного затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя і здоров'я особи, її свободу й особисту недоторканність, а також майнові та інші права і законні інтереси.

У підрозділі 2.2 *«Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення “Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою”»* доведено, що остання проявляється у формі діяння, а саме незаконних затримання і приводу (ч. 1 ст. 371 КК України) та незаконних домашнього арешту і тримання під вартою (ч. 2 ст. 371 КК України).

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 і ч. 2 ст. 371 КК України, є закінченим з моменту вчинення передбачених у них дій, а саме з моменту порушення права особи бути затриманою, заарештованою або триматися під вартою лише на встановлених у законі підставах та відповідно до особливої процедури.

У підрозділі 2.3 «Ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 371 КК України» зазначено, що з урахуванням запропонованих у науці кримінального права теоретичних підходів до розуміння поняття «завідомості», треба визнати, що використання в диспозиції ч. 1 і ч. 2 ст. 371 КК України цієї ознаки свідчить про усвідомлення особою об'єктивно наявних якостей, властивостей вчиненого нею діяння, його фактичних ознак та вказує на можливість вчинення завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою тільки з прямим умислом. З огляду на усвідомленість службовими особами органів розслідування, прокуратури та суду протиправності дій, що вчиняються всупереч вимогам кримінального процесуального законодавства, яка своєю чергою ґрунтується на своєрідній презумпції обізнаності таких осіб у процедурних питаннях, можна з впевненістю стверджувати, що зазначені особи цілком усвідомлюють не тільки небезпечність, але й протиправність вчинених діянь.

У підрозділі 2.4 «Характеристика суб'єкта кримінального правопорушення “Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою”» наголошено, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, – спеціальний.

Суб'єктами кримінального правопорушення у формі завідомо незаконного приводу є слідчий суддя, який ухвалив рішення про здійснення незаконного приводу, та суд, який виніс ухвалу про незаконний привід особи. Суб'єктом же такого кримінального правопорушення, як завідомо незаконний домашній арешт чи тримання під вартою, є передусім слідчий суддя, який виносить ухвалу про застосування цих видів запобіжних заходів до особи. Крім слідчого судді, суб'єктами також можуть виступати прокурор та особа, яка здійснює нагляд за затриманою особою, начальник установи, де особа відбуває цей запобіжний захід. Також до суб'єктів завідомо незаконного затримання належать й уповноважені службові особи органу дізнання, слідчий і прокурор.

Розділ 3 «Спеціальні питання кримінальної відповідальності за завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою» містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Характеристика кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 371 КК України» автор доводить, що ст. 371 КК України в ч. 3 передбачає кваліфікуючі ознаки такого діяння, як завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт чи тримання під вартою, а саме – спричинення відповідними діяннями тяжких наслідків та вчинення цих діянь з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах.

Під тяжкими наслідками, як видається, варто розуміти: самогубство чи замах на самогубство потерпілого; його тяжке соматичне або психічне захворювання; загибель важкохворих близьких, які залишилися без нагляду через взяття потерпілого під варту; позбавлення його життя іншими затриманими чи заарештованими; втрату потерпілим майна внаслідок арешту; втрату роботи та інші наслідки, прирівнювані за вагою до перелічених вище.

Що ж стосується корисливих мотивів та вчинення кримінального правопорушення з інших суспільних інтересів, то під такою кваліфікуючою ознакою як корисливий мотив варто розуміти суто бажання одержати матеріальні блага для себе або інших осіб, одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди.

До інших особистих інтересів можна зарахувати прагнення винного отримати для себе вигоду нематеріального характеру, наприклад, просування по службі, чергове звання чи класний чин, нагороди. Це може бути викликано такими спонуканнями, як кар'єризм, помста, заздрість, бажання приховати свою некомпетентність тощо.

У підрозділі 3.2 «Особливості кваліфікації завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою» зазначається, що суттєвими критеріями відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 371 КК України, від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема передбачених ст. 364, 365, 146 та 146-1 КК України, є їхній родовий та безпосередній об'єкти, а також суб'єктний склад, що обмежується службовими особами, уповноваженими за законом застосовувати запобіжні заходи, привід.

Дії винного, що були спрямовані на завідомо незаконне затримання особи з метою примушення її до дачі показань, повинні кваліфікуватися лише за ст. 373 КК України. За відсутності такої спрямованості має місце реальна сукупність зазначених кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило актуальність обраної теми. Висновки і пропозиції, зроблені в процесі написання дисертації, такі:

1. Здійснення аналізу становлення та розвитку кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт і тримання під вартою свідчить про те, що протягом тривалої історії вітчизняної законотворчості та правозастосування запобіжні заходи, пов'язані з обмеженням свободи й особистої недоторканності особи (арешт, затримання), були необхідним елементом у механізмі правового регулювання та ефективним засобом забезпечення суспільних (державних) інтересів у кримінальному судочинстві. Соціальна обумовленість таких правових обмежень уже на ранньому етапі визначалася насамперед інтересами державної безпеки, що часто збігалися з інтересами панівного класу, а їхній характер і масштабність – дедалі зростаючою необхідністю протидії державним злочинам. Проте відсутність чіткої законодавчої регламентації підстав і порядку їх застосування на сотні років стало благодатним ґрунтом для посадових зловживань, тяганини та корупції.

Вперше норми, що прямо передбачали кримінальну відповідальність уповноважених посадових осіб за незаконний арешт, були передбачені у ст. 649 глави 37 «Про злочинні діяння по службі державній і громадській» Кримінального уложення 1903 р.

Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. у главі під назвою «Посадові (службові) злочини» передбачав кримінальну відповідальність за незаконні затримання, привід, примушування до дачі показань при допиті шляхом застосування незаконних заходів, а також взяття під варту як запобіжний захід з особистих чи корисливих спонукань. Постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства» від 17.11.1938 закріплювала порядок здійснення арештів. Також було передбачено, що за кожен неправильний арешт, поряд з працівниками НКВС, відповідальність несе і прокурор, який надав санкцію на арешт. Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. містив ст. 173, згідно з якою передбачалася кримінальна відповідальність за завідомо незаконний арешт, затримання або привід, що своєю чергою вказувало в диспозиції статті відповідальність за завідомість незаконних дій.

Прийнятий 2001 р. Кримінальний кодекс України передбачав у ст. 371 кримінальну відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, арешт та тримання під вартою. Щоправда, зараз (після внесення змін 2013 р.) назва ст. 371 КК України звучить як «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою».

2. На підставі аналізу кримінального законодавства європейських держав зроблено висновок, що практично всі кримінальні кодекси т. зв. «старих» держав Європейського Союзу (наприклад, ФРН, Франції, Іспанії) закріплюють кримінальне правопорушення, яке посягає на волю особи. Тільки КК Швейцарії та КК Голландії не зараховують до самостійного складу кримінального правопорушення явно незаконне взяття під варту чи утримання під вартою, а криміналізують ці діяння загальними нормами. Усі розглянуті джерела кримінального права європейських держав не виділяють ознаку завідомості незаконного взяття під варту чи утримання під вартою.

Кримінальне законодавство східноєвропейських держав зі соціалістичним минулим (наприклад, Польщі, Болгарії) в розділах про кримінальні правопорушення проти правосуддя, як правило, не передбачає спеціальної норми, яка встановлює відповідальність за незаконне кримінально-процесуальне позбавлення чи обмеження волі, тоді як відповідальність за незаконне застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі, настає за загальними нормами про кримінальні правопорушення проти особистої свободи та кримінальні правопорушення по службі (посадові злочини).

Кримінальне законодавство держав, які свого часу входили до складу СРСР, містить самостійну норму (норми), яка (які) встановлює (встановлюють) кримінальну відповідальність за незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. Окрім того, всі вони серед ознак суб'єктивної сторони незаконного затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою називають «завідомість», яку заведено трактувати як вказівку на форму та вид вини, – прямий умисел.

3. На підставі базових (основних) принципів криміналізації діянь, таких як суспільна небезпека та відносна поширеність цих діянь, пропорційність позитивних і негативних наслідків їх криміналізації, системно-правова несуперечність криміналізації та конституційна адекватність, а також їх аналізу з прив'язкою до

досліджуваної кримінально-правової норми, однозначно доведено, що криміналізація незаконних затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою є повною мірою виправданою, зі збігом часу не втратила своєї актуальності і в подальшому має бути збережена і в чинному КК України, і в майбутньому КК України, проєкт якого зараз активно розробляється.

4. Родовим об'єктом складу кримінального правопорушення «завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт та тримання під вартою» виступають суспільні відносини у сфері правосуддя, під якими потрібно розуміти суспільні відносини, пов'язані з процесуальною діяльністю компетентних державних органів (дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду та органів виконання судових рішень) із розслідування, судового розгляду, прийняття і виконання рішень, вироків, ухвал та постанов у кримінальних, цивільних та адміністративних справах.

Під правосуддям як об'єктом протиправного посягання треба розуміти лише діяльність, яка відповідає таким ознакам: 1) правосуддя здійснюється у формі цивільного, кримінального, адміністративного, господарського судочинства, вона регламентована Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним та Кримінальним процесуальним кодексами України, Кодексом адміністративного судочинства України; 2) правосуддя – це лише правозастосовна діяльність, яка полягає в реалізації норм права щодо конкретних життєвих ситуацій; 3) діяльність зі здійснення правосуддя спрямовано на охорону законних прав та інтересів громадян, суспільства, держави в процесі судочинства, під час прийняття рішень, а також при їх реалізації.

Видові об'єкти кримінальних правопорушень визначають особливості суб'єктів відносин, проти яких спрямовані кримінальні правопорушення зазначеного виду, та блага, які належать цим суб'єктам і яким може бути завдана або спричиняється шкода. Зокрема, можна виділити три групи таких суб'єктів: 1) особи як учасники або інші суб'єкти кримінального чи цивільного процесу; 2) органи дізнання, слідства, прокуратури, суди загальної юрисдикції; 3) органи виконання покарань та судових рішень.

Основним безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення «завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт та тримання під вартою», передбаченого ст. 371 КК України, є регламентована законодавством діяльність суду та інших правоохоронних органів з реалізації мети і завдань правосуддя (в його широкому розумінні) щодо забезпечення законного затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя і здоров'я особи, її свобода й особиста недоторканність, а також майнові та інші права і законні інтереси.

5. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, проявляється в незаконному затриманні чи незаконному приводі.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 371 КК України, передбачає незаконні домашній арешт або тримання під вартою.

Під затриманням найчастіше розуміють затримання, яке в кримінально-процесуальному порядку застосовується до особи, котра підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, за яке може бути призначено покарання у виді позбавлення її волі до 72 годин. Затримання застосовується до особи для підтвердження підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення і вирішення питання про обрання до неї запобіжного заходу.

Привід – це захід процесуального примусу, який передбачає примусове доставлення підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого чи свідка органами внутрішніх справ та військовою службою правопорядку у Збройних Силах України (щодо військовослужбовців та працівників Збройних Сил України) в органи дізнання, до слідчого, прокурора або в суд.

Привід, як і затримання, вважається незаконним, якщо здійснюється за відсутності вказаних у законі підстав, або з порушенням умов, які визначають порядок його застосування.

Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби.

Домашній арешт може бути застосований до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, за скоєння якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Застосування такого запобіжного заходу як домашній арешт здійснюється лише за вмотивованою ухвалою слідчого судді, суду і строк його дії не може перевищувати двох місяців, крім випадків, передбачених законом.

Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується тільки в разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе забезпечити мети і підстав їх застосування.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 і ч. 2 ст. 371 КК України, є закінченим з моменту вчинення передбачених у них дій: порушення права особи бути затриманою, підданою приводу, заарештованою або триматися під вартою лише на встановлених у законі підставах та відповідно до особливої процедури.

6. Зважаючи на запропоновані в науці кримінального права теоретичні підходи до розуміння поняття «завідомості», треба визнати, що використання в диспозиції ч. 1 і ч. 2 ст. 371 КК України цієї ознаки свідчить про усвідомлення особою об'єктивно наявних якостей, властивостей вчиненого нею діяння, його фактичних ознак та вказує на можливість вчинення завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою тільки з прямим умислом. З огляду на усвідомленість службовими особами органів розслідування, прокуратури та суду протиправності дій, що вчиняються всупереч вимогам кримінального процесуального законодавства, яка своєю чергою ґрунтується на своєрідній презумпції обізнаності таких осіб у процедурних питаннях, можна з впевненістю стверджувати, що зазначені особи цілком усвідомлюють не тільки небезпечність, але й протиправність вчинених діянь.

7. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, – спеціальний. Для визначення ознак, які формують статус суб'єктів завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту і тримання під вартою, варто

відштовхуватись від понять загальної та спеціальної кримінально-процесуальної правоздатності, що встановлюють як загальноююридичні умови, які дають змогу визначити потенційну спроможність суб'єкта кримінально-процесуальних правовідносин здійснювати процесуальну діяльність, відповідно до його функціональних обов'язків, так і додаткові умови, які визначають здатність такого суб'єкта мати зазначені процесуальні повноваження, необхідні для здійснення конкретних процесуальних процедур.

Суб'єктами кримінального правопорушення у формі завідомо незаконного приводу є слідчий суддя, який ухвалив рішення про здійснення незаконного приводу, та суд, який виніс ухвалу про незаконний привід особи. Суб'єктом же такого кримінального правопорушення, як завідомо незаконний домашній арешт чи тримання під вартою, є передусім слідчий суддя, який виносить ухвалу про застосування цих видів запобіжних заходів до особи. Крім слідчого судді, суб'єктами також можуть виступати прокурор та особа, яка здійснює нагляд за затриманою особою, начальник установи, де особа відбуває цей запобіжний захід. Також до суб'єктів завідомо незаконного затримання належать й уповноважені службові особи органу дізнання, слідчий і прокурор.

8. Стаття 371 КК України в ч. 3 передбачає кваліфікуючі ознаки такого діяння, як завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт чи тримання під вартою, а саме – спричинення відповідними діяннями тяжких наслідків та вчинення цих діянь з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах.

Під тяжкими наслідками варто розуміти: самогубство чи замах на самогубство потерпілого; його тяжке соматичне або психічне захворювання; загибель важкохворих близьких, які залишилися без нагляду через взяття потерпілого під варту; позбавлення його життя іншими затриманими чи заарештованими; втрату потерпілим майна внаслідок арешту; втрату роботи та інші наслідки, прирівнювані за вагою до перелічених вище.

Що ж стосується корисливих мотивів та вчинення кримінального правопорушення з інших суспільних інтересів, то під такою кваліфікуючою ознакою як корисливий мотив варто розуміти суто бажання одержати матеріальні блага для себе або інших осіб, одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди.

До інших особистих інтересів можна зарахувати прагнення винного отримати для себе вигоду нематеріального характеру, наприклад, просування по службі, чергове звання чи класний чин, нагороди. Це може бути викликано такими спонуканнями, як кар'єризм, помста, заздрість, бажання приховати свою некомпетентність тощо.

9. Важливими критеріями відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 371 КК України, від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема передбачених ст. 364, 365, 146 та 146-1 КК України, є їхній родовий та безпосередній об'єкти, а також суб'єктний склад, що обмежується службовими особами, уповноваженими за законом застосовувати запобіжні заходи, привід.

Дії винного, що були спрямовані на завідомо незаконне затримання особи з метою примушення її до дачі показань, повинні кваліфікуватися лише за ст. 373 КК України. За відсутності такої спрямованості має місце реальна сукупність зазначених кримінальних правопорушень.

10. У процесі наукового дослідження доведено, що закріплення в диспозиції ч. 1 ст. 371 КК України відповідальності за завідомо незаконний привід суперечить принципу формування кримінально-правової норми, оскільки основний безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення відрізняється від основного безпосереднього об'єкта завідомо незаконних затримання, домашнього арешту та тримання під вартою. Це пояснюється тим, що привід є різновидом кримінально-процесуальної санкції, застосовуваної до певних учасників кримінального судочинства в разі невиконання покладеного на них обов'язку з'являтися за викликом компетентних органів, тоді як тримання під вартою й домашній арешт є запобіжними заходами, покликаними запобігти неналежній поведінці підозрюваного або обвинуваченого. Окрім того, чинна редакція ст. 371 КК України не дає можливості чітко встановити, чи в ній ідеться тільки про кримінально-процесуальні заходи примусу, чи також і про адміністративно-правові. З огляду на вказане, вважаємо за потрібне викласти диспозицію ст. 371 КК України в новій редакції, а саме:

Стаття 371. Завідомо незаконні затримання, домашній арешт або тримання під вартою

1. Завідомо незаконне затримання як захід кримінально-процесуального примусу –

карається позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Завідомо незаконні домашній арешт або тримання під вартою як захід кримінально-процесуального примусу –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки або були вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

А щоб уникнути помилкової декриміналізації незаконного приводу, пропонується доповнити КК України статтею такого змісту:

Ст. 371-1. Завідомо незаконний привід

1. Завідомо незаконний привід як захід кримінально-процесуального примусу –

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки або були вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Zatołochnyy V. On the social conditionality of criminalization of illegal detention, crime, house arrest and detention. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2021. Vol. 02 (30). URL: <https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>.
2. Затолочний В. С. Особливості суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 95. С. 96–101.
3. Затолочний В. С. Питання визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України. *Наше право*. 2020. № 2. С. 222–226.
4. Затолочний В. С. Становлення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 119–124.
5. Затолочний В. С. Об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України. *Право.UA*. 2022. № 1. С. 148–154.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Затолочний В. С. Питання розмежування ст. 371 та ст. 146 КК України. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір: матер. міжнар. конф. (м. Львів, 29 жовт. 2021 р.)*. Львів: Вид-во «Львівська політехніка», 2021. С. 94–96.
2. Затолочний В. С. Питання розмежування ст. 371 та ст. 146 КК України. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки XXI століття: матер. міжнар. конф. (м. Рівне, 25–26 листоп. 2021 р.)*. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 73–75.
3. Затолочний В. С. Завідомо незаконне затримання особи як вид діяння, криміналізованого ст. 371 КК України. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: матер. міжнар. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 листоп. 2021 р.)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 72–74.
4. Затолочний В. С. Завідомо незаконний привід особи як вид діяння, криміналізованого ст. 371 КК України. *Новітні тенденції сучасної юридичної*

науки: матер. міжнар. конф. (м. Дніпро, 3–4 груд. 2021 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 45–47.

5. Затолочний В. С. Питання мотивів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: матер. міжнар. конф. (м. Харків, 3–4 груд. 2021 р.). Харків: Східноукр. наук. юрид. організація, 2021. С. 99–101.

АНОТАЦІЯ

Затолочний В. С. Кримінальна відповідальність за завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2022.

У роботі на підставі вивчення наукової літератури, законодавчих, інших нормативно-правових актів та судової практики здійснено системний аналіз питання кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою.

Родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, є правосуддя, а основним безпосереднім об'єктом – регламентована законодавством діяльність суду та правоохоронних органів з реалізації мети і завдань правосуддя (в його широкому розумінні) щодо забезпечення законного затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя і здоров'я особи, її свобода й особиста недоторканність, а також майнові та інші права і законні інтереси.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, проявляється в незаконному затриманні і приводі, а ч. 2 ст. 371 КК України – у незаконному домашньому арешті і триманні під вартою.

Зважаючи на запропоновані в науці кримінального права теоретичні підходи до розуміння поняття «завідомості», варто визнати, що використання в диспозиції ч. 1 та ч. 2 ст. 371 КК України цієї ознаки свідчить про усвідомлення особою об'єктивно наявних якостей, властивостей вчиненого нею діяння, його фактичних ознак і вказує на можливість вчинення завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою тільки з прямим умислом.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, – спеціальний.

Ключові слова: суддя, прокурор, слідчий, службова особа, спеціальний суб'єкт, арешт, затримання, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, покарання.

АННОТАЦИЯ

Затолочный В. С. Уголовная ответственность за заведомо незаконное задержание, привод, домашний арест, содержание под стражей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальный университет «Львовская политехника», Львов, 2022.

В работе на основании изучения научной литературы, законодательных, других нормативно-правовых актов и судебной практики осуществлен системный анализ вопроса уголовной ответственности за заведомо незаконное задержание, привод, домашний арест, содержание под стражей.

Родовым объектом уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 371 УК Украины, является правосудие, а основным непосредственным объектом – регламентированная законодательством деятельность суда и правоохранительных органов по реализации целей и задач правосудия (в его широком смысле), домашнего ареста и содержания под стражей, а дополнительным обязательным объектом – жизнь и здоровье личности, ее свобода и личная неприкосновенность, а также имущественные и другие права и законные интересы.

Объективная сторона состава уголовного правонарушения, предусмотренного ч. 1 ст. 371 УК Украины, проявляется в незаконном задержании и приводе, а ч. 2 ст. 371 УК Украины – в незаконном домашнем аресте и содержании под стражей.

С учетом предложенных в науке уголовного права теоретических подходов к пониманию понятия «заведомости» следует признать, что использование в диспозиции ч. 1 и ч. 2 ст. 371 УК Украины этого признака свидетельствует об осознании лицом объективно существующих качеств, свойств совершенного им деяния, его фактических признаков и указывает на возможность совершения заведомо незаконных задержаний, приводов, домашнего ареста или содержания под стражей исключительно с прямым умыслом.

Субъект уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 371 УК Украины, – специальный.

***Ключевые слова:** судья, прокурор, следователь, должностное лицо, специальный субъект, арест, задержание, уголовная ответственность, уголовное правонарушение, наказание.*

SUMMARY

Zatolochnyy V. Criminal Liability for Apprehension, Detention, House Arrest and Remand Known to Be Illegal. – Manuscript copyright.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Candidate of Juridical Sciences on a specialty 12.00.08 – Criminal law and criminology; criminal executive law. – Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2022.

The Thesis is dedicated to the analysis of the issue of criminal liability for apprehension, detention, house arrest and remand known to be illegal. As a result of the work carried out, certain scientific and theoretical results have been obtained, which are important not only for science, but also for the activities of law enforcement agencies.

The historical and legal analysis of the sources of domestic criminal law revealed that elements of such rules were contained in Rus'ka Pravda (Rus' Justice) and Lithuanian charters, but for the first time the rules directly establishing criminal liability of authorized officials for the illegal use of criminal coercive measures were specified only in Article 649 Chapter 37 of the Criminal Code of 1903.

The study of foreign criminal codes made it possible to establish that almost all criminal codes of the founding members of the European Union (for example, Germany, France, Spain) enshrine a criminal offence that infringes on the freedom of the individual. The criminal law of the Eastern European countries with a socialist past (for example, Poland, Bulgaria) in the sections on crimes against justice, as a rule, does not provide for a special rule establishing liability for illegal criminal deprivation or restriction of freedom, while liability for unlawful application of measures of procedural coercion associated with deprivation of freedom occurs according to the general rules of criminal offences against personal freedom and criminal offences in public office (malfeasance). The criminal law of the countries that were once part of the USSR contains an independent rule (rules) that establishes (establish) criminal liability for illegal apprehension, detention, house arrest or remand.

Based on the basic principles of criminalization of an act and the analysis of these principles with reference to the criminal law rule under study, it can be stated that the criminalization of illegal apprehension, detention, house arrest or remand is fully justified, still relevant today and must continue to be preserved both in the current Criminal Code of Ukraine and in the future Criminal Code of Ukraine, the draft of which is now being actively developed.

The generic object of a criminal offence under Article 371 of the Criminal Code of Ukraine is justice, and the main direct object is the legally regulated activities of the court and other law enforcement agencies to implement the goals and objectives of justice (in its broadest sense) in terms of ensuring lawful apprehension, detention, house arrest and remand, and the additional obligatory object is life and health of the individual, their freedom and personal integrity, as well as property and other rights and legal interests.

A physical element of the body of a criminal offence under Article 371 Part 1 of the Criminal Code of Ukraine is manifested as illegal apprehension and detention, and under Article 371 Part 2 of the Criminal Code of Ukraine, as illegal house arrest and remand.

Taking into account the theoretical approaches to understanding the concept of "actual knowledge" proposed in the science of criminal law, it should be recognized that the use in disposition of Part 1 and Part 2 of Article 371 of the Criminal Code of Ukraine of this element suggests the person's awareness of the objectively existing qualities and actual attributes of the act committed by it, and indicates the possibility to execute the apprehension, detention, house arrest or remand known to be illegal, solely with direct intent.

The subject of a criminal offence under Article 371 of the Criminal Code of Ukraine is a special one.

Article 371 of the Criminal Code of Ukraine in Part 3 provides for the qualifying attributes of such act as apprehension, detention, house arrest and remand known to be illegal. These include causing grave consequences by relevant acts and committing these acts for selfish motives or in other personal interests.

The essential criteria for distinguishing criminal offences under Article 371 of the Criminal Code of Ukraine from related elements of criminal offences, including those provided for in Article 364, Article 365, Article 146 and Article 146-1 of the Criminal Code of Ukraine, are their generic and direct objects, as well as subject elements, limited by officials authorized by law to use preventive measures, remand.

The conclusions and suggestions presented in this work can be used in the research field as the basis for further general theoretical scientific research of the problems of criminal law; in the educational process when teaching the General and Special Parts of Criminal Law and relevant special courses and making study guides, textbooks, scientific and practical commentaries, conducting research work; in the rulemaking process when developing proposals for further improvement of the criminal law of Ukraine; in law enforcement activities to improve the activities of judicial bodies in the field of their professional activity.

Key words: judge, prosecutor, investigator, service person, special subject, arrest, arrest, criminal conviction, criminal offense, punishment.

Підписано до друку 07.09.2022 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 64.

ТОВ «Растр-7»
79005, м. Львів, вул. Князя Романа, 9/1
тел./факс: (032) 235-72-13, e-mail: rastr.sim@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ЛВ №22 від 19.11.2002 р.

